

En amerikansk visjon for en ny verden

Thomas Hylland Eriksen

Dette er innledningen til Robert Kagans essay "Makten og paradiset", som utkom på Cappelen høsten 2003. Det er gode grunner til å være ambivalent til Kagan og hans likesinnede; desto viktigere er det å lese ham.

Det er noen år siden en bok om internasjonal politikk førte til like mye debatt som Kagans allerede berømte analyse av forholdet mellom USA og Europa i den nye verdensorden. Det er i så måte nærliggende å sammenligne denne bokens umiddelbare virkningshistorie med Francis Fukuyamas og Samuel Huntingtons bestselgere fra 1990-tallet.

Fukuyamas analyse av "historiens slutt" gikk i korthet ut på at den vestlige modellen — kapitalistisk økonomi, liberalt demokrati — hadde vist seg å være alternativene overlegen, og at historien heretter ville dreie seg om den ikke-vestlige verdens forsøk på å oppnå de samme godene som alt var betraktet som selvfølgheter i USA og Vest-Europa.

Huntingtons syn gikk i en annen retning. Hans tese om "sivilisasjonenes sammenstøt" spådde at den nære fremtids konflikter ville finne sted ikke mellom ideologier, men mellom "sivilisasjoner", og han nevnte blant annet den vestkristne, den østkristne og den muslimske som slike størrelser. Det ville være i bruddflatene mellom sivilisasjonene at uro først begynte, skrev han, nærmest som om geopolitikk var en gren av geologien.

Hvis Kagans analyse skal sammenfattes med én bærende idé på tilsvarende vis, kan vi si at det går ut på at "USA er Mars, mens Europa er Venus". Utlagt: USA er i sin utenrikspolitikk drevet av en pragmatisk *common sense* og en tanke om at har man makt, så får man værsågod bruke den. Europeerne, som er militære dverger, foretrekker fred og forhandlinger. I det sentrale, metaforiske eksempelet i boken anskueliggjør Kagan dette

synet ved å si at en mann som går gjennom skogen med en kniv, reagerer på en annen måte hvis han møter en bjørn enn en mann bevæpnet med et gevær ville ha gjort.

Robert Kagan er ikke en hvemsomhelst. Han leder et forskningsprogram kalt "The U.S. Leadership Project" ved Carnegie-stiftelsen for internasjonal fred, et prosjekt som tar sikte på å undersøke hvordan USA, som den eneste gjenværende supermakt, kan bevare og utvide en internasjonal orden som "sammenfaller med amerikanske prinsipper og ideer". Kagan var ansatt i USAs utenriksdepartement fra 1984 til 1998. Han er dessuten en innflytelsesrik spaltist i *Washington Post* og en sentral person i et nettverk av amerikanske intellektuelle og politiske analytikere som har fått merkelappen "nykonservativ". Hva som er nykonservativt ved Kagan og hans meningsfeller er imidlertid vanskelig å se, hvis man med konservativ mener bevaringsvennlig. De er aggressive forsvarere av Israels rå maktpolitikk overfor palestinerne, og ser for seg en verden som i økende grad er dominert av USAs utenrikspolitiske interesser. De kvesser pennene i forventning om at de i kommende år vil måtte forsvare flere invasjonskriger enn den vi nylig har bivalet i Irak. De er overbevist om at Europa trenger USA mer enn USA trenger Europa, og de ser for seg både avviklingen av NATO og marginaliseringen av FN som naturlige konsekvenser av USAs stadig sterkere militære grep om verden. Denne visjonen er alt annet enn konservativ.

Å lese Kagan er nødvendig av flere grunner. Hans lille bok er et klartenkt forsvar for den rådende amerikanske utenrikspolitikken etter 11. september, som tidvis har fått både europeere og mange andre i og utenfor USA til å både gni seg i øynene og klype seg i armen. Til forskjell fra sin president, kan Kagan nok om sitt eget lands historie til å se kontinuiteten mellom den nåværende amerikanske maktpolitikken og tidligere tiders utenrikspolitikk. Selvfølgelig er han det forskere på internasjonal politikk kaller "realist", idet han betrakter objektiv militær makt som det sentrale grunnlaget for makt overhodet. Det er imidlertid ikke bare på grunn av sine analyser at Kagan er interessant, men også fordi han og hans allierte har betydelig reell politisk innflytelse, åpenbart mer enn

Fukuyama og Huntington. Kagan hjelper oss å forstå hvorfor USA (med Storbritannia på slep) angrep Irak på bakgrunn av forfalskede beviser, hvorfor de avviser Amnesty Internationals rapporter om fangeleiren i Guantanamo-bukten med et irritert skuldertrekk, hvorfor de er ute av stand til å fordømme Israels apartheidlignende politikk overfor palestinerne, og ikke minst hvorfor de har valgt å bekjempe terrorisme på måter som uvegerlig vil skape mer terrorisme.

Det sentrale premisset for boken er at USA er så militært overlegent at landet ikke trenger samarbeidspartnere. Nå er det imidlertid bare på det militære området at USA er suverent. Ingen andre enn økonomer og medieforskere ville eksempelvis betrakte landet som en kulturell supermakt. Amerikansk økonomi er dessuten vevet inn i verdensøkonomien på alle nivåer. Amerikanere flest reiser aldri utenlands, men de lever globale liv likevel. Dette handler ikke bare, og ikke engang først og fremst, om USAs investeringer i fjerne strøk eller landets avhengighet av billige råvarer, for eksempel fra Midtøsten. I tredve år har USA vært avhengig av utenlandske investeringer for å finansiere sitt budsjettunderskudd. Sagt på en annen måte, eier resten av verden dobbelt så mye i USA som amerikanere har investert for i andre deler av verden. Resten av verden er med andre ord mer interessant for USA enn mange vil innrømme.

I noen av denne bokens mest interessante avsnitt viser Kagan på den annen side at den rådende unilateralismen ("alenegang", som det heter i norsk presse) ikke er et direkte resultat av 11. september, men begynte under Bush I og ble videreført av europeernes yndling Clinton. Faktisk var det under Clinton at USA for første gang krevde at amerikanske militære skulle være immune mot rettslig forfølgelse fra den internasjonale krigsdomstolen.

Bakgrunnen for USAs nåværende utenrikspolitikk er altså ikke at en inkompetent mann er valgt til president etter et farsepreget valg, men at USA etter den kalde krigen er den suverent mektigste stat i verden, med et militært maskineri som er uten seriøse utfordrere. I tillegg har amerikanske næringsdrivende og arbeidstagere altså betydelig økonomisk samkvem med nesten alle land, noe som fordrer en aktiv utenrikspolitikk. I

sammenligningen mellom USA og Europa (det er uklart om det med Europa menes EU eller NATO) hevder Kagan innledningsvis at det er grunnleggende forskjeller i verdensbildet, faktisk at amerikanere og europeere ikke engang "bebor den samme verden". Europeere vil forhandle og inngå kompromisser, en kunst de har øvd seg på siden Tyskland og Frankrike ettertrykkelig sluttet fred gjennom Kull-og Stålunionen som senere utviklet seg til EU, mens amerikanere om nødvendig både vil true med vold og bruke vold for å oppnå sine mål. Kagan er imponert over EU, men han tror ikke at denne forskjellen skyldes dype kulturelle forhold, og hevder at europeiske stater oppførte seg omtrent som dagens USA da de var militært sterkere.

Dette er ikke helt riktig. Da Frankrike trakk seg ut av Algerie, og Storbritannia trakk seg ut av India og senere Kenya, skyldtes det ikke feighet eller militær underlegenhet, men erkjennelsen av at alternativet ville bli et langvarig blodbad. USAs kapitulasjon i Vietnam skyldtes lignende forhold, foruten en sterk hjemlig fredsbevegelse. Hadde det bare stått på ren militær makt, kunne USA ha fortsatt å slippe bomber over Vietnam den dag i dag.

Her nærmer vi oss et problem i Kagans (og Det hvite hus') argumentasjon. Det er, som sagt, ingen tvil om at USA har flere masseødeleggelsesvåpen enn noen annen stat. Samtidig viste 11. september at det ikke nødvendigvis er denne typen makt som går seirende ut. I sin geniale og grusomme aksjon demonstrerte terroristene at de ikke engang trengte å bruke penger på bomber; de kunne bruke fiendelandets egen infrastruktur som masseødeleggelsesvåpen for å bekjempe det. De magre resultatene etter to års krig mot al-Qaida viser også at bombefly ikke alltid er det som skal til. Eggene er forlenget knust, men vi venter fremdeles på omeletten.

I denne sammenheng er det ikke nødvendigvis riktig å si, som Kagan gjør, at Europa er svakere enn USA. Frankrike har for eksempel et større potensiale enn USA med hensyn til å bekjempe muslimsk fundamentalisme, blant annet fordi det bor flere millioner arabere i Frankrike. De fleste er godt integrert i det franske samfunn (noen av dem blir endog globale fotballhelter), samtidig som de vedvarer å være arabere og, i varierende grad, muslimer. Det franske samfunnet har både utviklet fungerende former for

sameksistens med muslimer, har etablert normer for grensesetting (noen av dem kontroversielle; de har forbudt muslimske hodeplagg i skolen, men ikke f.eks. jødiske), og – det viktigste i denne sammenheng – den franske stat har god tilgang til arabisktalende som kan hyres til å drive etterretningsarbeid. God etterretning har som kjent vært USAs akilleshæl i landets seneste militære eventyr. De ble *forbauset* over at Iraks sivilbefolkning ikke hyllet dem som helter. Et par irakiske informanter kunne ha forberedt dem på denne erfaringen. De kunne også ha fortalt sine amerikanske oppdragsgivere at store folkemengder i Sør-Irak ville begynne å samle seg rundt plakater med bilder av skjeggete menn som lignet på Ayatollah Khomeini så snart de fikk sjansen. I over tyve år hadde Saddams sekulære tyranni nektet dem den fornøyelsen.

De fleste europeere som har kommentert Kagan og politikken han er talsmann for, uttrykker bekymring på to plan: For det første er den nåværende amerikanske *Machtpolitik* kontraproduktiv i det lange løp. Landets rykte som global bølge og ikke bare som den rikeste gutten i klassen, gjør verden reelt sett til et mer utrygt sted. Den amerikanske responsen til det tilspissede trusselbildet består i økt maktbruk, og amerikanske ambassader verden over ligner stadig mer på festninger. Dette er ikke akkurat den utstrakte hånds politikk, og det minner mest om holdningen hos enkelte hvite rike i Johannesburg, som sperrer av offentlige veier med gitterporter og væpnede vakter for å unngå nærkontakt med samfunnet de lever i. Holdningen synes å være at omverdenen er ond inntil det motsatte er bevist, men at den heldigvis kan tuktes med makt. Slik demmer man ikke opp mot terrorisme. Amerikanske liberalere og fredshissere har dessuten bekymret seg over de hjemlige konsekvensene av den tøffe utenrikspolitikken. Kagans modell går ut på at brutal makt (hobbessiansk politikk) er det mest effektive middelet på bortebane, mens åpenhet og liberal pluralisme (kantiansk politikk) skal gjelde hjemme. Men hva skjer når grensen mellom hjemme og borte løser seg opp, som når en håndfull utenlandske studenter kaprer fly og bruker dem til terrorangrep? Da er det ikke gitt at den liberale pluralismen står særlig høyt i kurs noe sted.

For det andre har det vært påpekt at det rent faktisk ikke stemmer at USA klarer seg uten Europa. Uten europeiske fredsbevarende styrker, knowhow og frivillige organisasjoner, ville både Balkan og Afghanistan ha vært mer kaotiske i dag enn de faktisk er. Enda viktigere er det at USA trenger europeiske militærbaser for å kontrollere Afrika og Midtøsten.

Like riktig er det imidlertid at Europa trenger USA, og synspunktet kan faktisk utvides til å gjelde hele verden. Ingen ville få noe annet enn skadefryd ut av et amerikansk økonomisk kollaps. USA er det samme for verden som Tyskland er for Europa, altså *det* sentrale landet. Til tross for sin hyklerske og stundom skremmende messianistiske karakter, har USAs utenrikspolitikk etter annen verdenskrig ofte rent faktisk styrket demokratiske verdier. Da jeg var i Sarajevo nylig, sa nesten alle jeg møtte – alle hadde for øvrig muslimske navn – at de var skeptiske til USAs verdensherredømme, men takknemlige for at USA klarte noe Europa var ute av stand til, nemlig å få slutt på krigen. USA er med andre ord like lite et ondt imperium som en verdensfrelser. Dette får Kagan sagt klart og tydelig. Han får oss med andre ord til å forstå hvorfor USA ikke griper inn i Sierra Leone og Zimbabwe.

Samtidig skal det ikke benektes at Kagans perspektiv kan få det til å gå kaldt nedover ryggen på oss. Hvis han hadde betraktet verdens som et verdenssamfunn basert på dialog og respekt, ville for eksempel hans syn på Irak ha vært et annet enn det faktisk er. Det er langt fra utenkelig at det ville være mulig å trekke Irak, som før krigen var den fremste representanten for 'ondskapens akse', inn i folden. Saddam Hussein var en fæl diktator, men han er ingen religiøs fanatiker. Osama bin Laden misliker ham, og har sagt at en sosialist er en sosialist, uansett hvor han befinner seg. Irak er et potensielt rikt og delvis industrialisert land med en i arabisk målestokk stor, sekularisert middelklasse. Det finnes verre land, og det går an å snakke med de fleste hvis man forsøker. Det er ellers en stor ironi i at kampanjen mot Irak begynte med, og ble bevisst (og skandaløst) koblet til, fremveksten av antiamerikansk muslimsk terrorisme, og kulminerte i avsettelsen av en av de sterkeste sekulære lederne i regionen.

Disse perspektivene tar ikke Kagan opp til vurdering. For ham er det makten som er avgjørende, og humanistisk tvisyn blir et tegn på svakhet.

Den sentrale britiske samtidshistorikeren Timothy Garton Ash er en av mange som har skrevet kommentarer til Kagan. I en artikkel i tidsskriftet *Prospect* markerer Ash våren 2003 flere steder uenighet med Kagans argument, og hevder blant annet at Europas særegenhet ikke består i dets svakhet, men i mangfold. Dessuten minner han om at det finnes andre former for makt enn den rent militære.

Likevel er Ash et stykke på vei enig med Kagan i at Europa og USA har gått hver sin vei den siste tiden. Han ser imidlertid saken fra en europeisk synsvinkel, og er lei av en geopolitikk der 'USA lager maten, mens Europa må ta oppvasken'. Han undrer seg også over at USA både ønsker å få Tyrkia inn i EU (som takk for hjelpen med bl.a. Irak), mens Irak skulle behandles brutalt og nådeløst. Den kantianske verden av dialog og fred blir plutselig avløst av en hobbesiansk verden, der maksimen om alles kamp mot alle gjelder, idet man krysser grensen mellom Tyrkia og Irak.

Så hvor befinner Norge seg i dette bildet? Det norske politiske establishment var lenge splittet mellom en atlantisk og en europeisk fløy (et ikke ubeslektet dilemma finner vi i britisk politisk orientering). Norge er et lojalt NATO-medlem og står utenfor EU. I en viss forstand er Norge USAs 51. stat og dermed en integrert del av Makten, som et av supermaktens geopolitiske lydriker, men i en annen og mer grunnleggende forstand befinner Norge seg nærmere Paradiset. Det er kantianske og ikke hobbesianske verdier som styrer norsk utenrikspolitikk, noe som ikke minst er synlig i den norske iveren etter å delta i fredsforhandlinger, den aktive bistandspolitikken og den utbredte motstanden mot å delta i USAs kriger. Hvis maktpolitikken får dominere i fremtiden, vil Norge bli presset til en utenrikspolitisk dreining som vil bli vanskelig å svelge for store deler av befolkningen.

Det kan vanskelig benektes at den nåværende amerikanske utenrikspolitikken, der insisterende envishet og trusler om massive ødeleggelser går hånd i hånd, gir grunner til

bekymring. Amerikanernes generelle uvilje mot å tilpasse seg andre er også et voksende problem, noe som heller ikke bidrar til å gjøre dem elsket i resten av verden. Det får nå være så sin sak at de med få unntak er ute av stand til å lære språk. Mer alvorlig er det at da Clinton i sin tid besøkte Bangladesh, hadde hans reisefølge med seg maten de skulle spise, sine limousiner, sine medisiner og – tro det eller ei – *badevannet* sitt hjemmefra. Man vet jo aldri, og man har hørt så mye om bakterier i fjerne strøk. Det synes generelt å være en økende berøringsangst for alt fremmed i USA. På dette punktet er det iallfall ikke kontinuitet med amerikansk historie. Landet har jo innvandringen fra de forskjelligste land å takke for hele sin vitalitet, for ikke å si hele sin eksistens.

Gitt den rådende antiamerikanske stemningen er det verdt å minne om at den amerikanske revolusjon i 1776 var like viktig som den franske tretti år senere. Washington og Jefferson er kanskje best kjent (i Europa) for at de eide slaver, men langt viktigere er det at de gikk inn for meritokratiet; enhver skulle få anledning til å stige sosialt i henhold til sine evner. Dette var et radikalt og frigjørende alternativ til aristokratiet da det ble formulert. I tråd med en slik tankegang har USA, helt til paranoiaen har festet grepet i det siste, vært et usedvanlig generøst innvandringsland, der Staten kanskje ikke har tilbudt bolig og medlemskap i pensjonskassen, men hvor millioner av mennesker har fått en sjanse. Det konservative ukemagasinet *TIME* trykte for noen år siden en artikkel som viste at dersom den nåværende utviklingen fortsetter, vil gjennomsnittsamerikaneren i 2050 se latinamerikansk ut. Ingen store fakter omga artikkelen, som var ubekymret i grunntonen. Her i Europa nærmer stemmeleiet seg fistel når noen påpeker at gitt den nåværende demografiske utviklingen, vil minoritetene utgjøre rundt 20% av befolkningen i et land som Storbritannia om femti år.

Selv i de muslimske landene, hvor antiamerikanismen kanskje er sterkest (med mulig unntak for Latin-Amerika), er holdningen til USA tvisynt. Meningsmålinger tyder på at folk flest i Midtøsten og Nord-Afrika beundrer det amerikanske demokratiet og landets teknologiske og økonomiske effektivitet. Som Fredrik Barth uttrykte det i et radiointervju

om Afghanistan før bombingene av landet begynte: Mange afghanere hater nok USA, men de vil også gjerne reise dit for å få anledning til å forbedre sine liv.

De radikale motkulturene fra etterkrigstiden har ellers sitt utspring i USA, med unntak av de mest autoritære. Miljøbevegelsen har stått sterkt der i førti år, den amerikanske fredsbevegelsen er mektig, nyere feminisme fikk først fotfeste i USA, og progressive ideer om likeverd mellom etniske grupper er utviklet lenger i USA enn kanskje noe annet sted.

Så kom ikke her og si at USA er ensbetydende med store biler, små hjerner, hurtigmat og George Bush II. Det finnes en optimisme og en positiv energi i USA, som ofte blir kanalisert på måter andre også kan ha glede av. Kagans beskrivelse av USAs nåværende utenrikspolitikk er presis og i all hovedsak riktig. Samtidig er det sannsynlig at dersom denne tenkningen blir toneangivende i fremtidig amerikansk utenrikspolitikk, vinner makten over dialogen, ensrettingen over mangfoldet, og globalisering blir synonymt med sårbarhet snarere enn nye muligheter. Det er like nødvendig å lese Kagan som det er å krysse fingrene for at USA skal slå inn på en liberal og dialogvennlig vei. Verden trenger nemlig et generøst, energisk og pluralistisk USA.